

HUGO GROTIUS

Johdanto kolmeen *Sodan ja rauhan oikeudesta* -teoksen kirjaan

Suomennoksen alkuteos Hugo Grotius, *In tres libros De iure belli ac pacis prolegomena* (1625)
Suomennos ja selitykset Antti T. Oikarinen¹

[1.] Monet ovat pyrkineet valottamaan selityksillään tai tekemään silmien säästämiseksi tiivistelmiä joko roomalaisesta tai oman kotimaansa siviilioikeudesta. Mutta sitä oikeutta, joka vallitsee useampien kansojen tai kansojen johtajien kesken – joka joko kumpuaa itse luonnosta tai on jumalallisten lakien määräämää tai tapojen ja hiljaisen sopimuksen nojalla käyttöön otettua – ovat koskettelleet vain hyvin harvat; yleispätevästi ja systemaattisesti sitä ei tähän mennessä ole käsitelty kukaan, vaikka sen tekeminen hyödyttäisi koko ihmiskuntaa.

[2.] Sillä Cicero nimittää aivan oikein tätä tiedettä erinomaiseksi mitä tulee valtiosopimuksiin, pakteihin, kansojen, kuninkaiden ja ulkomaisten kansakuntien liittoihin sekä viimein kaikkeen sodan ja rauhan oikeuteen². Ja Euripides asettaa tämän tieteen jumalallisten ja ihmisten asioiden tietämisen edelle. Hän näet panee Theoklymenoksen sanomaan näin:

”Sillä olisi häpeällistä, että tietäessäsi, mitä ihmiset ja jumalat ovat ja tulevat olemaan, et tuntisi sitä, mikä on oikein.”³

[3.] Ja tämä työ on sitäkin välttämättömämpi, koska meidän ajaltamme ei puutu – eikä ole aiemminkaan puuttunut – ihmisiä, jotka halveksivat tätä oikeuden osaa aivan kuin sitä ei olisi olemassakaan lukuun ottamatta tyhjää nimeään. Miltei kaikkien huulilla ovat Thukydideltä löytyvät Eufemoksen sanat, että kuninkaalle tai valtakuntaa hallitsevalle kaupungille mikään hyödyllinen ei ole epäoikeudenmukaista⁴. Tätä vastaavia ovat sanonnat, että onnen huipulla oikeudenmukaisin on se, joka on vahvin⁵, ja että valtiota ei voi hallita ilman epäoikeudenmukaisuutta⁶. Lisäksi tulee se, että kansojen tai kuninkaiden välillä esiintyvien kiistojen ratkaisuna on miltei aina Mars. Myöskään se, että sota on mitä kauimpana kaikista oikeudesta, ei ole pelkästään tavallisen kansan näkemys, vaan sekä oppineilta että järkeviltä miehiltä lipsahtaa usein sanoja, jotka ylläpitävät sellaista käsitystä. Mikään ei ole useammin toisteltua kuin oikeuden

ja aseiden keskinäinen vastakkaisuus. Sillä Enniuskin runoilee:

”He eivät ryhdy käymään oikeutta vaan mieluummin vaativat hyvitystä miekalla.”⁷

Ja Horatius kuvailee Akhilleuksen raivokkuutta näin:

”Hän sanoo, etteivät lait ole häntä varten, ja vaatii kaiken aseilla itselleen.”⁸

Ja toinen runoilija panee toisen sotaan ryhtyvän miehen sanomaan näin:

”Nyt jätän rauhan ja lait häväistyinä taakseni.”⁹

Vanha Antigonos pilkkasi miestä, joka antoi hänelle tutkielman oikeudenmukaisuudesta hänen ahdistessaan viholliskaupunkeja¹⁰. Ja Marius totesi, ettei hän voinut kuulla lakeja aseiden kalskeelta¹¹. Jopa tuo kasvoiltaan niin herkkä Pompeiuskin rohkeni lausua: ”Aseistautuneenako minä muka mieltisin lakeja?”¹²

[4.] Kristityiltä kirjoittajilta tavataan hyvin paljon tällaisia mietteitä; monien sijaan riittääköön yksi Tertullianukselta: ”Petollisuus, kovuus, epäoikeudenmukaisuus – sodan tyypillisiä toimintoja.”¹³ Näin ajattelevat esittävätkin epäilemättä meitä vastaan nämä säkeet eräästä komediasta:

”Jos odotat tekeväsi näistä epävarmoista asioista järkeilylläsi varmoja, et saa aikaan enempää kuin jos huolehtisit siitä, että olet hullu järkesi säilyttäen.”¹⁴

[5.] Mutta koska keskusteluun oikeudesta ryhdyttäisiin turhaan, mikäli oikeutta itseään ei ole, on asiaankuuluvaa teoksemme puoltamiseksi ja sen ennakolta turvaamiseksi kumota lyhyesti tämä erittäin raskas erehdys. Sitä paitsi, välttääksemme joutumasta

”Jos siis sanotaan, että jokainen luontokappale pyrkii vain omaan hyötyynsä, ei tätä väitettä tule näin yleispätevänä hyväksyä.”

tekemisiin kokonaisen väkijoukon kanssa, suokaamme teoksellemme asianajaja. Ja kenet mieluummin kuin Karneadeen, joka oli yltänyt siihen – mikä oli hänen akatemiansa korkein saavutus – että saattoi suunnata kaunopuheisuutensa voimat niin valheen kuin totuudenkin puolustamiseen? Kun hän siis oli aloittanut hyökkäyksensä etenkin tätä oikeudenmukaisuutta vastaan, jota nyt käsittelemme, hän ei keksinyt vahvempaa argumenttia kuin seuraavan: hänen mukaansa ihmiset säätivät itselleen hyödyn vuoksi lakeja, jotka vaihtelivat heidän tapojensa mukaan ja jotka ovat muuttuneet heidän parissaan usein aikojen myötä; mutta mitään luonnollista oikeutta ei ole; niin ihmiset kuin kaikki muutkin elolliset olennot pyrkivät nimittäin luonnon johdolla ainoastaan omaan etuunsa; näin ollen joko mitään oikeutta ei ole; tai jos jokin on, se on täyttä hulluutta, koska toisen edusta välittävä vahingoittaa itseään¹⁵.

[6.] Kuitenkaan sitä, mitä filosofi tässä sanoo ja mitä runoilija seuraa:

”Eikä oikeudenmukaista voi erottaa luonnostaan epäoikeudenmukaisesta”¹⁶,

ei lainkaan pidä hyväksyä. Sillä ihminen on tosiaankin elollinen olento, mutta poikkeuksellinen elollinen olento, joka eroaa kaikista muista paljon enemmän kuin muut lajit toisistaan – mistä seikasta monet yksin ihmisluvulle tyypilliset toiminnot tarjoavat todisteen. Mutta näiden yksin ihmiselle tyypillisten ominaisuuksien

joukkoon kuuluu yhteisöllisyys [*appetitus societatis*] – eli yhteiskunnan kaipuu, mutta ei millaisen tahansa vaan rauhallisen ja oman järkensä mukaisella tavalla yhdessä oman lajinsa edustajien kanssa hyvin järjestetyn yhteiskunnan – josta stoalaiset käyttivät termiä *oikeiösis*.¹⁷ Jos siis sanotaan, että jokainen luontokappale pyrkii vain omaan hyötyynsä, ei tätä väitettä tule näin yleispätevänä hyväksyä.

[7.] Sillä jotkin muistakin elollisista olennoista hylitsevät jossakin määrin oman etunsa ajamista huomioiden osittain oman jälkikasvunsa, osittain itsensä kanssa samaan heimoon kuuluvat.¹⁸ Niiden kohdalla tämä tosin seuraa käsittääksemme jostakin älykkästä, ulkoisesta periaatteesta tai syystä [*ex principio aliquo*], koska niillä ei ilmene vastaavaa älykkyttä muissa toiminna, jotka eivät ole niille millään muodoin vaikeampia. Samoin on sanottava pikkulapsista, joissa ennen mitään koulutusta ilmenee eräänlainen taipumus tehdä toisille hyvää, kuten Plutarkhos on älykkäästi pannut merkille¹⁹; samoin myös sääli pulpahtaa itsestään esiin tuossa samassa iässä. Mutta kun ajattelemme, että täysi-ikäisessä ihmisessä, koska hän osaa toimia samalla tavoin samankaltaisissa tilanteissa, on yhdessä erinomaisen yhteisöllisyytensä [*societatis appetitu*] kanssa²⁰ – jonka erityisenä tyydyttämäväliseinä hänellä, yksin kaikista elollisista olennoista, on puhe – myös kyky tietää ja toimia yleisten periaatteiden [*generalia praecepta*] mukaisesti, silloin on soveliaasta ajatella myös, että ymmärryskyvyille sopivat asiat eivät enää tosiaan ole yhteensopivia kaikkien elollisten olioiden kanssa vaan ainoastaan ihmisluonnon.

”Tällä hetkellä meidän on toteltava poikkeuksetta itseään Jumalaa, luojaamme, jolle olemme velkaa sekä itsemme että kaiken omistamamme – etenkin kun hän on monin tavoin osoittanut olevansa sekä täydellisen hyvä että kaikkivaltias, niin että hän kykenee antamaan häntä palveleville parhaimman palkinnon – ja vieläpä ikuisen, koska hän itse on ikuinen.”

[8.] Mutta tämä juuri karkealla tavalla kuvailemamme, ihmisjärjelle sopiva²¹ yhteisöllisyyden vaalinta [*societatis custodia*] on varsinaisesti oikeuden nimellä kutsutun oikeuden lähde. Siihen kuuluvat toisten omaisuudesta pidättäytyminen²², meillä olevan toisten omaisuuden tai siitä saamamme voiton ennalleen palauttaminen, lupaustemme täyttämisen velvoite, tuottamustemme aiheuttamien vahinkojen sovitus ja rangaistusten merkitys ihmisten parissa.

[9.] Tästä oikeuden merkityksestä juontui toinen, laajempi. Sillä koska ihmisellä kaikkien muiden elollisten olentojen yläpuolella ei ole ainoastaan sitä yhteisöllisyyteen pyrkivää voimaa [*vim socialem*], josta puhuimme, vaan myös kyky arvioida asioita, jotka ilahduttavat tai vahingoittavat, eivät ainoastaan nykyisinä vaan myös tulevina aikoina, ja asioita, jotka voivat johtaa kumpaan tahansa, olisi ihmisluonnon mukaista seurata näissäkin asioissa ihmisymmärryksen mittapuiden mukaan oikein muodostettua arvostelmaa eikä turmeltua pelon tai läsnä olevan nautinnon viettelyksistä tai tempautua äkkiipikaisen intohimon mukaan. Ja sen, mikä selkeästi soti tällaista arvostelmaa vastaan, ymmärretään olevan luonnonoikeuden – eli ihmisluonnon – vastaista.

[10.] Ja tähän liittyy myös järkevä menettely siinä, miten kullekin ihmiselle tai yhteisölle valitaan annettavaksi se, mikä kullekin kuuluu – esimerkiksi menettely, joka asettaa milloin viisaamman vähemmän viisaan edelle, milloin sukulaisen ulkopuolisen edelle, milloin köyhän rikkaan edelle, sen mukaisesti, mitä kunkin teot ja asioiden luonto vaativat.²³ Jo muinoin monet tekivät

tästä suppeasti ymmärretyn [*proprie et stricte dicti*] oikeuden osan, vaikka tuon erityisesti määritellyn [*proprie nominatum*] oikeuden luonto on kuitenkin hyvin erilainen näyttäytyen siinä, että kaikille sallitaan tai täytetään se, mikä jo on heidän omaansa.

[11.] Ja tällä juuri sanomallamme olisi tosiaan jokin sija, vaikka myöntäisimme sen – mitä ei voi myöntää ilman äärimmäistä rikosta – että Jumalaa ei ole tai että hän ei huolehdi ihmisten asioista. Mutta koska osin järki, osin jatkuva perinne ovat istuttaneet meihin vastakkaisen käsityksen, jonka sekä monet argumentit että kaikkien aikakausien todistamat ihmeet vahvistavat, siitä seuraa, että tällä hetkellä meidän on toteltava poikkeuksetta itseään Jumalaa, luojaamme, jolle olemme velkaa sekä itsemme että kaiken omistamamme – etenkin kun hän on monin tavoin osoittanut olevansa sekä täydellisen hyvä että kaikkivaltias, niin että hän kykenee antamaan häntä palveleville parhaimman palkinnon – ja vieläpä ikuisen, koska hän itse on ikuinen. Ja se, että hän on tahtonut näin, olisi uskottava sitäkin suuremmalla syyllä, mikäli hän olisi luvannut sen kaunopuheisin sanoin; kuten me kristityt horjumattoman uskomme todistusten vakuuttamina uskomme.

[12.] Ja tämä on nyt oikeuden toinen lähde tuon luonnollisen ohella – kummuten tietenkin Jumalan vapaasta tahdosta²⁴, johon meidän pitäisi alistua, kuten meidän oma ymmärryksemme meille vastaanansomatomi kertoo. Mutta myös tuo käsittelemämme luonnollinen oikeus sinänsä – joko mainittu yhteisöllisyyteen liittyvä [*illud sociale*] tai se, mitä väljemmin sellaiseksi kutsutaan – vaikka se virtaakin ihmiseen hänen sisäisistä

alkulähteistään, voidaan syystäkin lukea Jumalan ansioksi²⁵, koska hän itse on tahtonut, että meissä on sel-laiset alkulähteet. Tässä mielessä Khryssippos ja stoalaiset sanoivat, että oikeuden alkuperää ei pidä etsiä muualta kuin itseltään Juppiterilta – mistä syystä voidaan sanoa uskottavasti, että latinalaiset nimesivät oikeuden Juppiterin nimen mukaan.²⁶

[13.] Lisäksi tulee se, että Jumala on tehnyt antamallaan laeilla selvemmiksi juuri kyseiset periaatteet jopa niille, joiden sielun kyky päättelyyn on heikompi; ja hän on sanonut, että meitä eri suuntiin vetävät halumme ja pyrkimyksemme, jotka kohdistuvat²⁷ sekä meihin itseemme että toisiin, eivät saisi harhailla mielessämme – ja noita, koska ne ovat rajumpia, hän oikoo innokkaammin hilliten niitä määräämällä rajoituksia ja kohtuuden.

[14.] Mutta myös pyhä historia – sisältämiensä käskyjen [*praeceptis*] lisäksi – rohkaisee suuresti tuota yhteisöllisyyden tunnetta [*affectum sociale*] siksi, koska se opettaa meille, että kaikki ihmiset ovat syntyneet samoista esivanhemmista. Siten tässäkin merkityksessä voidaan pitää oikein sanottuna sitä, minkä Florentinus sanoo²⁸ toisessa merkityksessä: että luonto on asettanut välillemme sukulaisuuden, minkä seurauksena on se, että ihmisen vehkeily toista ihmistä vastaan on rikos. Ihmisten kesken vanhemmat ovat ikään kuin jumalia²⁹, joille kohdistamamme kuuliaisuuden ei tule olla ääretöntä vaan omanlajistaan.

[15.] Mutta edelleen, koska luonnonoikeuteen kuuluu sopimusten noudattaminen, (jokin sitoutumistapa ihmisten kesken oli nimittäin välttämätön, eikä todellakaan voida kuvitella muuta luonnollista tapaa) siviilioikeus on peräisin juuri tästä lähteestä. Sillä ne, jotka olivat kerääntyneet johonkin yhteisöön tai alistuneet jonkun tai joidenkin ihmisten valtaan, olivat joko luvanneet selväsanaisesti tai heidän täytyi ymmärtää luvanneen äänettömästi asian luonnon vuoksi, että he noudattaisivat sitä, mitä yhteisön enemmistö tai ne, joille valta oli siirretty, olivat määränneet.

[16.] Niinpä se, mitä ei sano yksin Karneades vaan myös muut:

”Hyöty, oikeuden ja oikeudenmukaisuuden niin sanottu äiti”³⁰,

ei ole totta, mikäli puhumme täsmällisesti. Sillä luonnonoikeuden äiti on itse ihmisluonto, joka saisi meidät kaipaamaan keskinäistä yhteisöä, vaikka meiltä ei puuttuisikaan yhtään mitään; siviilioikeuden äiti taas on juuri sopimuksesta seuraava velvoite, ja koska se saa voimansa luonnonoikeudesta, voi luontoa sanoa ikään kuin tämänkin oikeuden isoäidin äidiksi. Mutta hyöty liittyy luonnonoikeuteen: luonnon luoja näet tahtoi, että yksilöinä me olisimme sekä heikkoja että kaipaaisimme monia asioita viettäksimme elämämme oikein, jotta yhteisön vaalinta viehättäisi meitä enemmän; hyöty taas tarjosi mahdollisuuden siviilioikeuden syntyyn, sillä mainitsemamme liittoutuminen tai alistuminen alkoi tulla tavaksi jonkin hyödyn takia. Lisäksi niillä, jotka määräävät lakeja

toisille, on – tai pitäisi olla – tapana pitää siinä silmällä jotakin hyötynäkökohtaa.

[17.] Mutta kuten kunkin valtion lait kohdistuvat kyseisen valtion hyötyyn, siten joko kaikkien tai useimpien valtioiden kesken on sopimuksin voinut syntyä – ja näyttää syntyneenkin – joitakin lakeja, jotka eivät kohdistu yksittäisten yhteisöjen vaan tuon suuren kokonaisuuden hyötyyn. Ja tämä on se, mitä kutsutaan kansainoikeudeksi [*ius gentium*], aina kun erotamme tämän nimityksen luonnonoikeudesta. Tämän oikeuden osan Karneades sivuutti jakaessaan kaiken oikeuden luonnonoikeuteen ja yksittäisiä kansoja koskevaan siviilioikeuteen, vaikka kuitenkin aikoessaan käsitellä kansojen kesken vallitsevaa oikeutta (hän näet lisäsi esityksen sodasta ja sodan tuotoista) hänen olisi kyllä pitänyt se mainita.

[18.] Mutta Karneades saattaa oikeuden väärin pilkan kohteeksi käyttäessään siitä nimitystä hulluus. Sillä kuten siviilioikeutta valtiossaan noudattava kansalainen ei ole hullu – niin kuin Karneades itsekin myöntää – vaikka hänen on tuon oikeuden kunnioituksensa takia sivuutettava joitakin itselleen hyödyllisiä asioita, siten hullu ei ole myöskään kansa, joka ei pidä omaa etuaan sen arvoisena, että olisi sen takia välittämättä kansojen yhteisistä laeista; sillä sama järkeily pätee molempiin. Sillä kuten kansalainen, joka rikkoo³¹ siviilioikeutta tämänhetkisen hyödyn takia, järkyttää sitä, mikä ylläpitää hänen itsensä ja hänen jälkeläistensä jatkuvaa hyötyä, siten myös luonnon- ja kansainoikeutta rikkova kansa tuhoaa omankin rauhansa tulevaisuuden suojavarustuksia. Mutta lisäksi, vaikka oikeuden noudattamisella ei tähdättäisikään mihinkään hyötyyn, olisi viisautta – ei hulluutta – pyrkiä sinne, minne tunnemme oman luontomme meitä johtavan.

[19.] Niinpä yleispätevästi tosi ei ole myöskään tämä säe:

”On pakko myöntää, että lait keksittiin epäoikeudenmukaisuuden pelosta.”³²

Eräs mies Platonin teoksissa selittää tämän käsityksen siten, että lait keksittiin epäoikeudenmukaisuuden kärsimisen pelosta ja että jokin voima pakottaa ihmiset vaalimaan oikeudenmukaisuutta³³. Säe on näet asianmukainen vain niiden säädösten ja lakien kohdalla, jotka keksittiin oikeuden toimeenpanon helpottamiseksi; siten esimerkiksi monet yksinään heikot liittyivät yhteen – jotta vahvemmat eivät sortaisi heitä – perustaakseen ja ylläpitääkseen yhteisvoimin tuomioistuimia, jotta he kaikki yhdessä olisivat voimakkaampia kuin ne, joiden vertaisia he eivät yksinään olleet. Ja vasta tässä merkityksessä voidaan varsinaisesti hyväksyä, että laiksi sanotaan sitä, minkä vahvempi on hyväksi nähnyt, jotta ymmärtäisimme, ettei oikeuden ulkoinen päämäärä toteudu, ellei sillä ole voimaa palvelijanaan. Siten Solon teki urotyön, kuten hän itse julisti:

”Liittäen voiman ja oikeuden ikeeseen yhtäläisellä siteellä.”³⁴

”Oikeudenmukaisuus tuo mukanaan omantunnonrauhan, epäoikeudenmukaisuus puolestaan omantunnontuskia ja sellaisia haavoja, jollaisia Platon kertoo esiintyvän tyranniin sydämissä.”

[20.] Mutta vailla voimaakaan ei oikeus kuitenkaan ole täysin vailla vaikutusta. Sillä oikeudenmukaisuus tuo mukanaan omantunnonrauhan, epäoikeudenmukaisuus puolestaan omantunnontuskia ja sellaisia haavoja, jollaisia Platon kertoo esiintyvän tyranniin sydämissä³⁵. Hyvien sopimus hyväksyy oikeudenmukaisuuden, tuomitsee epäoikeudenmukaisuuden; mutta mikä tärkeintä, epäoikeudenmukaisuudella on vihollisenaan ja oikeudenmukaisuudella tukijanaan Jumala, joka säästää tuomionsa tulevaan elämään siten, että tekee usein niiden voiman tietäväksi tässäkin elämässä, kuten historia-teokset monin esimerkein opettavat.

[21.] Mitä taas tulee siihen, että monet, jotka vaativat oikeudenmukaisuutta kansalaisilta, eivät välitä siitä kansojen tai kansojen johtajien tapauksessa, heidän erehdyksensä syynä on ensiksikin se, että oikeudessa he eivät piittaa mistään muusta kuin oikeudesta syntyvästä hyödystä, joka on kansalaisten kohdalla ilmeinen, sillä he ovat yksinään liian heikkoja turvaamaan itsensä. Mutta suurilla valtioilla, jotka näyttävät sulkevan piiriinsä kaiken välttämättömän oman elämänsä kunnolliseen turvaamiseen, ei näytä olevan tarvetta sille hyveelle, joka suuntautuu ulospäin ja jota kutsutaan oikeudenmukaisuudeksi.

[22.] Mutta jotten toistaisi sanomaani – että oikeutta ei pidä hankkia yksin hyödyn takia – ei ole niin voimakasta valtiota, ettei se joskus voisi tarvita muiden itsensä ulkopuolisten apua joko kaupankäynnissä tai jopa torjumaan lukuisten ulkovaltojen itseään vastaan kohdistaman liiton. Siitä huomaamme, että myös vah-

vimmat kansat ja kuninkaat kaipaavat liittosopimuksia, joiden koko arvon epäävät ne, jotka rajoittavat oikeuden valtion rajojen sisään. On totisinta totta, että kaikki on epävarmaa siinä samassa, kun oikeudesta on luovuttu.

[23.] Jos ei ole yhteiskuntaa, joka voisi säilyä ilman oikeutta – minkä Aristoteles on todistanut³⁶ ikimuistoisella esimerkillään varkaista – taatusti myös se yhteisö, joka yhdistää keskenään ihmiskunnan tai hyvin monet kansat, tarvitsee oikeutta. Tämän huomasi se, joka totesi, ettei hirmutekoja pidä tehdä edes oman isänmaansa takia³⁷. Aristoteles moittii³⁸ ankarasti niitä, jotka eivät välitä hiukkaakaan siitä, mikä on oikein tai väärin muukalaisia kohtaan – vaikka keskuudessaan he eivät tahdo kenenkään muun hallitsevan kuin sen, jolla on siihen oikeus.

[24.] Juuri samainen Pompeius, jonka hetki sitten mainitsimme nimeltä vastakkaista näkemystä puoltamassa, korjasi erään spartalaisen kuninkaan väitettä, että onnellisin valtio on se, jonka rajat merkitään keihäällä ja miekalla, todeten, että aidosti onnellinen on se, jolla on oikeudenmukaisuus rajoinaan³⁹. Tätä asiaa koskien hän olisi voinut käyttää auktoriteettina myös toista spartalaista kuningasta, joka asetti⁴⁰ oikeudenmukaisuuden sotilaallisen rohkeuden edelle sillä perusteella, että rohkeutta pitää hallita jollakin oikeudenmukaisuudella, ja että jos kaikki ihmiset olisivat oikeudenmukaisia, he eivät tarvitsisi rohkeutta. Stoalaiset määrittivät tämän rohkeuden hyveeksi, joka taistelee oikeudenmukaisuuden puolesta⁴¹. Puheessaan Valensille The-

”Ei ole mitään perusteita hyväksyä sitä kuvitelmaa, että sodassa kaikki oikeus lakkaa.”

mistios esittää kaunopuheisesti, että sellaiset kuninkaat, jollaisia viisauden säännöt vaativat, eivät välitä ainoastaan itselleen uskotuista kansoista vaan koko ihmiskunnasta, eivätkä ole – kuten hän itse sanoo – ainoastaan makedonialaisten ystäviä (*filomakedōn*) tai roomalaisten ystäviä (*filorōmaios*) vaan ihmisystäviä (*filantrōpos*)⁴². Minoksen⁴³ nimestä jälkipolvien vihaaman teki ainoastaan se, että hän rajoitti oikeudenmukaisuuden oman valtakuntansa rajojen sisään.

[25.] Mutta ei ole mitään perusteita hyväksyä sitä joidenkin kuvitelmaa, että sodassa kaikki oikeus lakkaa, vaan päinvastoin sotaan ei pidä ryhtyä muuten kuin oikeuden toteuttamiseksi, eikä aloitettua sotaä pidä käydä muuten kuin oikeuden ja kunniallisuuden rajojen sisällä. Demosthenes sanoo hyvin, että sota on vain niitä vastaan, joita ei voida viedä tuomioistuimeen⁴⁴. Sillä tuomioistuimet ovat tehokkaita ainoastaan niitä vastaan, jotka tuntevat itsensä heikommiksi: sota aloitetaan niitä vastaan, jotka asettuvat tasavertaiseen asemaan tai uskovat olevansa tasavertaisia; mutta epäilemättä sotaä – jotta se olisi oikein – on käytävä yhtä suurella tunnon-tarkkuudella kuin oikeuttakin on tapana käydä.

[26.] Vaietkoot siis lait aseiden keskellä⁴⁵ – mutta ainoastaan siviilioikeudelliset, oikeuspaikkakohtaiset ja rauhanaikaiset lait: älkööt muut, ikuiset ja kaikille ajoille sopivat. Sillä Dion Prusalainen lausuu erittäin hyvin, että vihollisten kesken kirjoitetut – eli siviilioikeudelliset – lait eivät kylläkään päde, mutta kirjoittamattomat⁴⁶ – eli luonnon sanelemat tai kansojen sopimuksen määräämät – lait pätevät⁴⁷. Roomalaisten vanha ja kuuluisa

ohje opettaa näin: ”Minun mielestäni nämä asiat on hankittava puhtaalla ja pyhällä sodalla.”⁴⁸ Samaiset muinaiset roomalaiset – kuten Varro panee merkille⁴⁹ – ryhtyivät sotaan hitaasti ja ilman minkäänlaista mielivaltaa, koska ajattelivat, ettei mitään muuta sotaä kuin pyhää pidä käydä. Camillus sanoi, että sotaä on käytävä yhtä oikeudenmukaisesti kuin rohkeastikin⁵⁰; ja Africanus, että roomalaiset sekä aloittavat että lopettavat sotansa oikeudenmukaisesti⁵¹. Yhdeltä voi lukea: ”Myös sodalla on lakinsa niin kuin rauhallakin.”⁵² Toinen ihailee Fabriciusta, suurenmoista miestä, sodassa viatonta miestä – mikä on äärimmäisen vaikeaa –, miestä, joka uskoi, että vihollistakin vastaan jotkin teot ovat rikollisia⁵³.

[27.] Sen, millainen voima oikeudenmukaisuuden noudattamisella [*iustitiae conscientia*]⁵⁴ sodassa on, osoittavat kaikkialla historiankirjoittajat, jotka usein lukevat voiton etenkin tämän syyn ansioksi. Siitä johtuvat nuo sananlaskut, että sotilaan rohkeus murtuu ja kohoaa vaikuttimista riippuen⁵⁵, että epäoikeudenmukaisesti aseisiin tarttuva tulee harvoin takaisin vahingoittumattomana⁵⁶, että toivo on hyvien vaikuttimien seuralainen⁵⁷ – ja muut samanmerkityksiset sanonnat. Eikä epäoikeudenmukaisien keinojen onnekkaan menestyksen pidä liikuttaa ketään. Sillä riittää, että vaikuttimien oikeudenmukaisuudella on aivan oma ja vieläpä suuri vaikutuksensa toimintaan, vaikkakin tuon voiman teho – kuten ihmisten toimissa ilmenee – estyy usein muiden syiden vastustuksen takia⁵⁸. Näkemys, että sotaan ei pidä ryhtyä harkitsemattomasti ja epäoikeudenmukaisesti ja että sitä pitää käydä rehdisti, on myös omiaan saamaan

aikaan ystävyyssuhteita, joita niin yksilöt kuin kansatkin tarvitsevat monissa tilanteissa. Kukaan ei nimittäin liity mielellään yhteen niiden kanssa, joiden uskoo pitävän maallista ja jumalallista oikeutta sekä uskollisuutta halparvoisina.

[28.] Kun minä näiden jo mainitsemieni syiden johdosta olin täysin vakuuttunut siitä, että kansojen kesken vallitsee jokin yhteinen oikeus, joka vaikuttaa sekä sotiin ryhtymiseen että sotien käymiseen, minulla oli monia ja vieläpä painavia syitä, miksi kirjoittaa siitä tutkielma. Havaitsin kristityssä maailmassa käytävän sotaa mielivaltaisuudella, jota jopa barbaarikansatkin häpeäisivät: että aseisiin rynnätään mitättömistä syistä tai kokonaan ilman syytä, minkä jälkeen, kun niihin kerran on turtuttu, jumalallista ja inhimillistä oikeutta ei kunnioiteta lainkaan, aivan kuin yksi ainoa määräys olisi laskenut hulluuden irti tekemään mitä hyvänsä rikoksia.

[29.] Tämän hirveyden näkemisen johdosta monet hyvät ihmiset ovat tulleet siihen tulokseen, että ovat kieltäneet kaikki aseet kristityiltä, sisältäähän heidän oppinsa etenkin kaikkien ihmisten rakastamisen.⁵⁹ Toisinaan heidän kanssaan samaa mieltä näyttäivät olevan sekä Johann Wild että meikäläinen Erasmus, miehet, jotka rakastivat hyvin suuresti sekä kirkollista että poliittista rauhaa⁶⁰; käsittääkseni heillä on kuitenkin ollut tarkoituksenaan sama kuin meillä, kun tapamme mukaan käännytämme yhteen suuntaan kulkeneet takaisin aivan päinvastaiseen suuntaan, jotta he palaisivat oikeaan suuntaan. Mutta usein juuri tällainen liian voimakas yritys vastustaa on niin hyödytön, että siitä on jopa haittaa, sillä jos he jäävät kiinni liiallisuuksista näissä käännetyisyhteyksissä, se riistää helposti heidän auktoriteettinsa sellaisissakin puheissa, jotka mahtuisivat totuuden rajojen sisäin. Oli siis käytettävä lääkitystä kumpaankin, jottei uskottaisi, ettei mikään ole sallittua, eikä myöskään, että kaikki on sallittua.

[30.] Samalla tahdoin avustaa yksityisellä ja huolellisella tutkimuksellani myös lainoppia, jota aiemmin harjoitin julkisissa viroissani niin suurella lahjomattomuudella kuin kykenin, sillä nykyisellään ainoastaan se oli minulle mahdollista, koska minut oli häpeällisesti karkotettu isänmaastani, jota niin monine töineni olin kunnioittanut⁶¹. Monet ovat aiemmin ottaneet päämääräkseen lainopin saattamisen tieteelliseen muotoon, mutta kukaan ei ole saanut urakkaa valmiiksi, eikä se todellakaan ole edes mahdollista, ellei – mistä ei tähän mennessä ole huolehdittu riittävästi – sopimuksiin perustuvia ilmiöitä eroteta oikein luonnon ilmiöistä. Sillä koska luonnolliset ilmiöt pysyvät aina samoina, ne on helppo koota tieteeksi, kun taas sopimuksista juontuvat asiat – koska ne sekä muuttuvat usein että ovat erilaisia eri paikoissa – ovat tieteen ulkopuolella, aivan kuten muut yksittäisten asioiden havainnot.

[31.] Mutta jos jotkut todellisen oikeudenmukaisuuden papit ottaisivat käsiteltäväkseen luonnollisen ja ikuisen lainopin osat asettaen syrjään vapaasta tahdosta syntynsä saavat asiat – yksi laeista, toinen veroista, kolmas tuomarinviroista, neljäs viimeisten tahtojen ar-

vailusta ja viides tosiseikkojen vahvistamisesta uskottavasti – silloin kaikki nämä yhteen kerätyt osat voisi koota yhteen tieteeksi.

[32.] Me olemme epäilemättä osoittaneet pikemminkin itse teossa kuin sanoilla sen tien, jota olemme nähneet hyväksi kulkea tässä teoksessa, joka sisältää oikeusopin ylivertaisesti jaloimman osan.

[33.] Sillä ensimmäisessä kirjassa – kirjoitettuumme ensin oikeuden alkuperästä – tutkimme kysymystä, ovatko jotkin sodat oikeutettuja; sitten – saadaksemme tietää julkisen ja yksityisen sodan eron – meillä oli selitettävänäimme itse korkeimman vallan olemus: millä kansoilla, keillä kuninkailla se on kokonaisena, keillä osittain, keillä luovutus-oikeudella, keillä ilman; sitten meidän oli kerrottava alamaisten velvollisuuksista ylempään kohtaan.

[34.] Toinen kirja – joka otti esitettäväkseen kaikki syyt, joista sota saattaa syntyä – kuvaa laajalti, mitkä esineet ovat yhteisiä, mitkä taas ovat jonkun omia, mitä oikeuksia henkilöillä on toisiin henkilöihin, mitä velvoitteita omistuksesta syntyy, mitkä ovat kuninkaiden vallanperimyksen normit, mitä oikeuksia pakteista tai sopimuksista seuraa, mikä on valtiosopimusten sekä niin yksityisten kuin julkistenkin valojen olemus ja oikea tulkinta, mitä on korvaus aiheutetusta vahingosta, mitkä ovat lähettiläiden loukkaamattomat erioikeudet, millainen on kuolleiden hautaamisoikeus ja mikä on rangaistusten luonne.

[35.] Kun kolmas kirja – joka käsittelee aiheenaan ensin sitä, mikä on sodassa sallittua – oli erottanut toisistaan ne teot, jotka tehdään rangaistuksetta tai joita jopa puolustetaan ulkomaisten kansojen keskuudessa oikeutena, ja ne teot, jotka ovat täysin moitteettomia, se ryhtyi käsittelemään rauhan lajeja ja kaikenlaisia sodassa tehtyjä sopimuksia.

[36.] Mutta vaivanpalkka näytti sitäkin suuremmalta, koska – kuten totesin⁶² – kukaan ei ole käsitellyt tätä aiheetta kokonaisuudessaan, ja ne, jotka ovat käsitelleet sen osia, ovat käsitelleet niitä niin, että ovat jättäneet paljon toisten toimeliasuuden varaan. Muinaisilta filosofeilta ei ole säilynyt mitään tämääntapaista – ei kreikkalaisilta, joiden parissa Aristoteles oli kirjoittanut kirjan nimeltään *Dikaiomata polemon (Sodan lait)*⁶³, eikä niiltä, jotka antoivat nimen tuoreelle kristinuskolle – vaikka se olisi ollut hyvin toivottavaa; myöskään muinaisten roomalaisten kirjat fetiaalioikeudesta eivät ole jättäneet meille mitään muuta kuin oman nimensä⁶⁴. Ne, jotka ovat kirjoittaneet yhteenvetoja omantunnonkysymyksiksi nimitämistään seikoista, ovat kirjoittaneet ainoastaan lukuja niin muista asioista kuin myös sodasta, lupauksista, valloista ja repressaeista.

[37.] Olen nähnyt sodan oikeudesta myös erityisiä kirjoja, joita ovat kirjoittaneet osaltaan teologit, kuten Francisco de Vitoria, Henrik Gorinchemilainen ja Wilhelm Mathie⁶⁵, osaltaan oikeustieteilijät, kuten Juan Lopez, Francisco Arias, Giovanni da Legnano ja Martino da Lodi⁶⁶. Mutta he kaikki ovat sanoneet hyvin vähän tästä laajasta aiheesta, ja useimmat siten, että ovat se-

koittaneet ja sotkeneet yhteen ilman järjestystä sen, mikä kuuluu luonnonoikeuteen, mikä jumalalliseen oikeuteen, mikä siviilioikeuteen ja mikä kanoniseen oikeuteen.

[38.] Sen, mikä heiltä kaikilta etenkin puuttui – nimittäin historian valo – on mitä oppinein Du Faur koettanut lisätä muutamiin teoksensa *Semestrium* lukuihin, mutta vain omien tarkoituksensa rajoissa ja ainoastaan todistajanlausuntoja [*testimoniis*] esiin tuoden; saman on tehnyt laajemmin ja joukon esimerkkejä joihinkin selityksiinsä liittäen Balthasar de Ayala ja vielä tätäkin laajemmin Alberico Gentili; ja kun tosiaan tiedän hänen täsmällisyytensä voivan auttaa muita ja myönnän sen auttaneen itseäni, siksi jätän lukijoiden päätettäväksi sen, mitä hänellä saattaa puuttua opetustavan, järjestyksen, eriteltävien kysymysten ja oikeuden eri lajien suhteen⁶⁷. Sanon ainoastaan tämän, että ratkaistavissa kiistoissa hänellä on usein tapana seurata joko muutamia harvoja esimerkkitapauksia, jotka eivät aina ole hyväksyttäviä, tai jopa nykyisten lainoppineiden näkemyksiä lausunnoissa, joista monet on kyhätty kysyjien mielen mukaan, ei hyvyyteen tai kohtuuteen pyrkien. Niitä syitä, joiden perusteella sotaa sanotaan oikeutetuksi tai epäoikeutetuksi, Ayala ei koskettele; Gentili hahmottelee joitakin tärkeimpiä kohtia hyväksi näkemällään tavalla, mutta hänkään ei käsittele monia tunnettuja ja tavallisia kiista-kohtia.

[39.] Me näimme vaivaa, ettei mikään sellainen menisi hukkaan sanomattomana, ilmaisten myös ratkaisujemme pohjalla olevat lähteet, joiden pohjalta asia olisi helppo selvittää, vaikka jotakin olisi jäänyt meiltä mainitsematta.

Jäljellä on se, että esitän lyhyesti, kenen avulla ja missä pyrkimyksessä tähän työhön ryhdyin. Ennen kaikkea huolenani oli palauttaa luonnonoikeuteen liittyvien seikkojen todistukset joihinkin niin varmoihin käsityksiin, ettei kukaan voisi niitä kiistää tekemättä väkivaltaa omalle itselleen. Sillä tuon oikeuden periaatteet – kunhan ne vain oivalletaan oikein – ovat itsestään selviä ja ilmeisiä, melkein samalla tavoin kuin kohteet, jotka havaitsemme ulkoisilla aisteillamme, jotka eivät petä meitä, kunhan aistimemme ovat hyvin muodostuneet ja kaikki muu välttämätön on läsnä. Niinpä näytelmässään *Foinikian naiset* Euripides panee Polyneikeen, jonka tapauksen hän haluaa olevan selkeästi oikeudenmukainen, sanomaan näin:

”Lausuin nämä sanat – äiti – jotka eivät ole kaksiselitteisyyksin sotkettuja vaan jotka kohtuuden ja hyvyyden säännöillä tuettuina ovat ilmeisiä yhtäläisesti sivistymättömille ja oppineille.”⁶⁸

Ja hän lisää heti sanotun hyväksyvien ihmisten muodostaman kuoron näkemyksen (ja kuoro taas koostuu naisista ja kyseisistä barbaareista).

[40.] Tämän oikeuden todisteena olen käyttänyt myös todistuksia filosofeilta⁶⁹, historioitsijoilta, runoilijoilta ja viimeiseksi jopa oraattoreilta, mutta en siksi, että heitä pitäisi uskoa varauksetta – heillä on nimittäin tapana palvella lahkoaan, aihettaan tai asiaansa – vaan

siksi, että kun monet ihmiset eri aikoina ja eri paikoissa vahvistavat saman asian varmana, se tulisi palauttaa universaaliin syyhyn, joka meidän tutkimuksessamme ei voi olla mikään muu kuin joko luonnon periaatteista nouseva oikea päätelmä tai jokin yhteinen sopimus. Edellisen osoittaa luonnonoikeus, jälkimmäisen kansainoikeus; niiden eroa ei kylläkään pidä ymmärtää itse todistusten pohjalta (kirjoittajat nimittäin sekoittavat kaikkialla ilmaukset ”luonnonoikeus” ja ”kansainoikeus”) vaan aineiston laadun pohjalta. Sillä jos jotakin ei voi johtaa varmoista periaatteista varmalla päätelmäkertjulla mutta se kuitenkin ilmenee kaikkialla huomioituna, seuraa, että se saa syntyänsä vapaasta tahdosta.

[41.] Näin ollen olen aina ponnistellut erityisesti erottaakseni nämä kaksi niin toisistaan kuin siviilioikeudestakin. Vieläpä kansainoikeudestakin olen erotannut toisistaan sen, mikä on aidosti ja kaikilta osiltaan lainmukaista, ja sen, mikä synnyttää ainoastaan jonkin tuohon primitiiviseen oikeuteen [*primitivi iuris*] liittyvän ulkoisen vaikutuksen niin, ettei sen voimaa ole sallittua vastustaa tai että sitä jopa pitäisi puolustaa kaikkialla julkisin voimin sen tarjoaman hyödyn takia tai jonkin merkittävän epämuukavuuden välttämiseksi; se, kuinka välttämätön tämä huomio on monissa asioissa, käy ilmi juuri tämän teoksen kuluessa.⁷⁰ Yhtä huolellisesti olemme erottaneet toisistaan ne asiat, jotka kuuluvat oikeuteen suppeasti ymmärrettyinä [*stricte ac proprie dicti*] – josta restitutiion velvoite nousee – ja ne asiat, joiden sanotaan kuuluvan oikeuteen ainoastaan siksi, että toisin toimiminen sotii jotakin toista terveen järjen [*rectae rationis*] määräystä vastaan; tästä oikeus-sanan monimerkityksisyydestä sanoimme jo jotakin yllä.⁷¹

[42.] Filosofien parissa Aristoteles pitää ansaitusti ensimmäistä sijaa, tarkasteltiinpa hänen metodiaan, erottelujensa terävyyttä tai järkeilynsä painoa. Kunpa vain hänen ylivaltansa ei joitakin vuosisatoja sitten olisi muuttunut tyranniaksi niin, että nykyään mikään muu asia ei sodi totuutta vastaan – jonka hyväksi Aristoteles uskollisesti työskenteli – enemmän kuin Aristoteleen nimi. Minä seuraan sekä tässä että muualla alkukristittyjen vapautta; he eivät vannoneet minkään filosofikoulukunnan nimiin – eivät siksi, että olisivat olleet samaa mieltä niiden kanssa, jotka väittivät, ettei mitään voida käsittää [*percipi*]⁷², mitä typerämpää ei ole mikään, vaan siksi, että heidän mukaansa ei ollut yhtäkään koulukuntaa, joka olisi nähnyt koko totuuden, eikä yhtäkään, joka ei olisi nähnyt jotakin totuudesta. Niinpä he eivät suinkaan pitäneet eri ihmisille⁷³ hajaantuneen ja eri koulukunnille levinneen totuuden yhteen kokoamista minään muuna kuin kristinopin todellisena opettamisena.

[43.] Kaiken muun muassa – mainitakseni ohimennen tämän näkemyksen, joka ei ole meidän hankkeellemme vieras – mielestäni sekä monet platonistit että alkukristityt⁷⁴ luopuvat hyvällä syyllä Aristoteleesta siinä, että hän sijoitti hyveen olemuksen sinänsä tunteiden [*affectus*] ja tekojen kohtuuteen⁷⁵, koska kerran näin sijoitettuna se johti hänet siihen, että hän yhdisti erilliset hyveet – esimerkiksi kunnollisuuden ja sääs-

”Esimerkeillä on arvovaltaa sitä enemmän mitä parempia ajat ja kansat ovat; niinpä olemme piittäneet muinaisia kreikkalaisia ja roomalaisia muita parempina.”

täväisyyden – yhdeksi hyveeksi ja antoi rehellisyydelle vastakohtat, jotka eivät ole mitenkään yhtäläisesti toisiaan vastapäätä – kerskailun ja teeskentelyn – sekä antoi paheen nimen joillekin asioille, joita joko ei ole olemassa tai jotka eivät sinänsä ole paheita, kuten nautinnon ja kunnianosoitusten halveksinta sekä vapaus vihasta ihmisiä kohtaan.

[44.] Mutta se, että tämä keskitien perustus ei ole yleispätevästi oikein asetettu, ilmenee jopa oikeudenmukaisuudesta, jonka kumpaakin vastakohtaa – liian paljoa ja liian vähää – hän etsi tilanteista, joissa oikeudenmukaisuus toimii, koska ei voinut löytää niitä tunteista ja niitä seuraavista teoista. Tämähän on ensin näkin hyppäämistä suvusta toiseen sukuun [*de genere in genus alterum*], minkä hän aivan oikein tuomitsee muilla, ja toiseksi ”vähemmän kuin itselleen kuuluvan vastaanottaminen” voi tosiaan sisältää satunnaisen paheen⁷⁶ johtuen siitä, että joku on asiointilan vuoksi velkaa itselleen ja omaisilleen, mutta se ei takuulla voi sotia oikeudenmukaisuutta vastaan, joka piilee kokonaan toisten omaisuudesta pidättäytymisessä. Tätä harhakuvitelmaa muistuttaa se, ettei hän tahdo himosta johtuvien aviorikosten ja vihasta johtuvien murhien viittaavan varsinaisesti epäoikeudenmukaisuuteen⁷⁷, vaikka kuitenkin epäoikeudenmukaisuudella ei ole mitään muuta luontoa kuin toisille kuuluvan oikeuden anastaminen, eikä ole merkitystä syntykö se ahneudesta, himosta, vihasta vai epäviisaasta säälistä – tai merkittävän aseman saavuttamisen halusta, josta kaikkein suurimmat vääryydet tapaavat syntyä. Sillä kaikkien mahdollisten kiihokkeiden halveksinta – yksin

siitä syystä, ettei ihmisyhteisöä vahingoitettaisi – on todellakin tunnusomaista oikeudenmukaisuudelle.

[45.] Palatakseni aiheeseen, josta lähdin liikkeelle, on kylläkin totta, että joidenkin hyveiden kohdalla käy satunnaisesti niin, että tunteet tai intohimot [*affectus*] kohtuullistuvat, mutta näin ei tapahdu siitä syystä, että se olisi jokaiselle hyveelle ominaista ja ikuista, vaan siksi, että terve järki [*recta ratio*], jota hyve kaikkialla seuraa, määrää joissakin tilanteissa, että on noudatettava kohtuutta, ja toisissa kehottaa suurimpaan mahdolliseen ponnistukseen.⁷⁸ Jumalaahan emme voi palvella liikaa, sillä taikausko ei erehdy palvellessaan Jumalaa liikaa vaan väärin; emme myöskään voi kaivata ikuista hyvyyttä liikaa emmekä pelätä ikuista pahuutta liikaa emmekä vihata syntejä liikaa. Gellius sanoo siis oikein, että on asioita, joiden suuruutta mikään ei rajoita, ja jotka ovat sitä kiitettävämpiä mitä suurempia ja runsaampia ne ovat⁷⁹. Lactantius sanoo tunteista tai intohimoista [*affectibus*] pitkään esitelmöityään: ”Viisauden periaate ei piile niiden kohtuullistamisessa vaan niiden syiden hallitsemisessa, koska ulkoiset tekijät panevat ne liikkeelle; eikä ensisijaisesti ole suitsittava tunteita, sillä nehan voivat olla sekä mitättömiä pahimmassa mahdollisessa rikoksessa että täysimääräisiä vailla rikosta.”⁸⁰ Tarkoituksenamme on pitää Aristotelesta suuressa arvossa, mutta samalla vapaudella, jonka hän itse salli itselleen opettajiaan kohtaan totuuden tavoittelussa.

[46.] Historiankirjoituksilla on kaksinainen hyöty aiheemme kannalta, sillä ne tarjoavat sekä esimerkkejä että arvostelmia. Esimerkeillä on arvovaltaa sitä enemmän mitä parempia ajat ja kansat ovat; niinpä olemme pi-

täneet muinaisia kreikkalaisia ja roomalaisia muita parempina. Eikä arvostelmiakaan – etenkin yksimielisii – pidä halveksia, sillä luonnonoikeus, kuten totesimme⁸¹, näytetään toteen jossakin määrin niiden pohjalta, kun taas kansainoikeutta ei näydetä toteen millään muulla tavoin.

[47.] Runoilijoiden ja oraattorien näkemyksillä ei ole niin suurta painoa, emmekä usein käytä niitä niinkään rakentaaksemme niiden tuella luottamusta vaan siksi, että siihen, mitä olemme halunneet sanoa, liittyy heidän sanojensa myötä jotakin koristeellista.

[48.] Käytän usein auktoriteettina hyväkseni niitä kirjoja, joita Jumalan inspiroimat ihmiset ovat joko kirjoittaneet tai hyväksyneet, vaikkakin erottaen toisistaan vanhan ja uuden lain⁸². On niitä, jotka painottavat vanhaa lakia luonnon lakina itsenään – epäilemättä virheellisesti, sillä monet siihen kuuluvat asiat ovat peräisin Jumalan vapaasta tahdosta. Se ei kuitenkaan koskaan sodi todellista luonnonoikeutta vastaan, ja siinä määrin siitä voi aina hyvin johtaa perusteita, kunhan vain erotamme tarkasti Jumalan oikeuden, jota Jumala toisinaan toteuttaa ihmisten välityksellä, ja ihmisten keskinäisen oikeuden. Olemme siis vältäneet niin paljon kuin mahdollista sekä tätä virhettä että toista sille vastakkaista, joka kuvittelee, että uuden liiton aikojen jälkeen vanhalla liitolla ei ole mitään käyttöä⁸³. Me olemme päinvastaisella kannalla sekä jo sanomamme perusteella että siksi, koska uuden liiton luonne on sellainen, että mitä moraalisiin hyveisiin liittyvää vanhassa liitossa määrätään, uusi antaa samat määräykset joko sellaisinaan tai vielä vahvempina; ja tällä tavalla katsomme alkukristittyjen käyttäneen vanhan liiton todistuksia.

[49.] Mutta vanhaan liittoon liittyvien kirjojen tarkoituksen ymmärtämiseksi heprealaiset kirjailijat voivat auttaa meitä paljon⁸⁴, etenkin ne, jotka olivat saavuttaneet perinpohjaisen tiedon sekä esi-isiensä keskusteluista että näiden tavoista.

[50.] Käytän uutta liittoa opettaakseni sen, mitä ei voi oppia muualta, eli mikä on sallittua kristityille – minkä itsensä olen kuitenkin, päinvastoin kuin useimmat tekevät, erottanut luonnonoikeudesta pitäen varmana, että tuossa kaikkein pyhimmässä laissa meille määrätään paljon pyhempi sääntö kuin mitä luonnonoikeus sinänsä vaatisi. Enkä silti ole jättänyt panematta merkille sitä, jos on joitakin asioita, joita pikemminkin suositellaan kuin määrätään meille, jotta tietäisimme, että määräyksistä poikkeaminen on synty ja rangaistavaa, mutta juuri huijulle pyrkiminen merkki jalosta arvostelukyvystä, joka ei jää vaille palkkiotaan.

[51.] Ne kirkolliskokousten kaanonit, jotka ovat oikeita, ovat kulloisiinkin oloihin sovitettuja päätelmiä jumalallisen lain yleisistä julistuksista; nekin joko osoittavat, mitä jumalallinen laki määrää, tai kehottavat siihen, mitä Jumala suosittaa. Ja tämä todellakin on kristillisen kirkon velvollisuus: kertoa niistä asioista, jotka Jumala on sille kertonut, ja samalla tavalla kuin ne on kerrottu. Mutta myös noiden alkukristittyjen parissa – jotka myös olivat tuon niin arvostetun nimensä veroisia

– hyväksytyillä tai ylistetyillä tavoilla on ansaitusti kaanonien voima. Heidän jälkeensä seuraava auktoriteetti kuuluu niille, joiden kunkin ajan kristityt katsoivat kuostavan maineeltaan hurskaina ja oppineina ja joita ei ole moitittu mistään suuresta erheestä. Sillä sillakin, mitä he suurella vakaumuksella ja ikään kuin todeksi näytettynä sanovat, pitää olla suuri vaikutus pyhissä kirjoituksissa hämäriltä vaikuttavien kohtien tulkintaan – ja sitä suurempi mitä useammat osoittautuvat samanmieliseksi ja mitä lähemmäs tullaan alkuaikojen viattomuutta, jolloin mikään valta tai vehkeily ei vielä kyennyt väärentämään varhaista totuutta.

[52.] Heitä seuranneet skolastikot osoittavat usein, miten vahvoja he ovat hengenlahjoiltaan, mutta he satuivat onnettomalle ja hyviä taiteita tuntemattomalle ajalle – niinpä ei ole ihme, jos monien kiitettävien saavutusten joukossa on myös jotakin anteeksiannettavaa. Kuitenkin ollessaan samaa mieltä moraalista koskevissa asioissa he tuskin koskaan erehtyvät, koska he ovat hyvin tarkkanäköisiä havaitsemaan ne seikat, joita toisten sanomisissa voi moittia; silti jopa tässä innossaan tukea vastakkaisia näkemyksiä he tarjoavat kiitettävän esimerkin kohtuullisuudesta, sillä he kamppailevat keskenään järjestyksellä, eivät herjahuudoin, hillittömän sielun häpeällisin tuottein – mikä tapa on viime aikoina niin suuresti alkanut tahria kirjallisuutta.

[53.] Roomalaisen oikeuden tietämystä opettavia tahoja on kolmea lajia. Ensimmäinen on niiden, joiden teokset löytyvät *Digestasta*, *Codex Theodosianuksesta* ja *Codex Justinianuksesta* sekä uudesta säädöskokoelmasta *Novellae*. Toiseen kuuluvat ne, jotka seurasivat Irneriusta: Accorso, Bartolo ja niin monet muut nimet, joiden käsissä oikeussalien valta pitkään oli⁸⁵. Kolmas käsittää ne, jotka yhdistivät humanistisemmän oppineisuuden lakitieteeseen.

Ensimmäistä luokkaa kunnioitan paljon, sillä he tarjoavat usein myös todella hyviä tapoja sen osoittamiseksi, mitä luonnonoikeuteen kuuluu, ja antavat tälle oikeudelle ja samoin kansainoikeudelle usein hyviä perusteluja. Tosin he, kuten muutkin, sekoittavat usein nämä kaksi nimitystä – tai paremminkin usein myös sanovat kansainoikeudeksi sitä, mikä on vain muutamien kansojen oikeutta ja mitä ne eivät ole hyväksyneet ikään kuin yhteisestä sopimuksesta vaan toinen toistaan jäljitellen tai sattumalta. Mutta usein he myös käsittelevät erotuksesta ja valikoimatta tosiasiallisesti kansainoikeuteen kuuluvia asioita roomalaiseen oikeuteen kuuluvien asioiden yhteydessä, kuten vankeja ja paluuoikeutta [*postliminium*] koskevista luvuista ilmenee⁸⁶. Näimme siis vaivaa niiden erottamiseksi.

[54.] Toinen luokka, välinpitämättömänä jumalallisesta oikeudesta ja antiikin historiasta, tahtoi sovittaa kaikki kuninkaiden ja kansojen kiistat roomalaisten lakien avulla ottaen joskus avukseen kanonisen oikeuden. Mutta heidän aikojensa epäonni oli usein heidänkin esteenä niin, etteivät he ymmärtäneet noita lakeja oikein, vaikka muuten olivatkin tarpeeksi nokkelia vainuamaan oikeudenmukaisuuden ja hyvyyden

luonteen – mistä johtuu, että he ovat usein todella hyviä lakien laatijoita – jopa silloinkin, kun ovat laadittujen lakien huonoja tulkitsijoita. Mutta etenkin silloin heitä on kuunneltava, kun he tarjoavat todistuksia sellaisille tavoille, joista meidän aikojemme oikeus on tehnyt kansainoikeutta.

[55.] Opettajilla, jotka kuuluvat kolmanteen luokkaan, ei ole juuri mitään käyttöä aiheemme kannalta, koska he pitäytyvät roomalaisen oikeuden rajojen sisällä eivätkä joko koskaan poikkea tähän yhteiseen oikeuteen [*ius commune*] tai tekevät niin vain keveästi. Espanjalaiset Covarrubias ja Vázquez ovat yhdistäneet skolastisen terävyyden tietoon laeista ja kaanoneista siten, etteivät ole pidättäytyneet myöskään kansojen ja kuninkaiden kiistoista – toinen suurella vapaudella, toinen kohtuullisemmin eikä vailla jonkinlaista täsmällistä arvostelukykyä⁸⁷. Ranskalaiset ovat koettaneet istuttaa historiaa laajemmin samaiseen oikeustieteeseen; heidän keskuudessaan suuri nimi on Bodinilla ja Hotmanilla, edellisellä yhtenäisen teoksensa ansiosta, jälkimmäisellä sinne tänne siroteltujen kysymystensä ansiosta⁸⁸. Heidän julistuksensa ja järjelynsä tarjoavat meille usein aineistoa totuuden etsimiseen.

[56.] Koko tässä teoksessani otin päämääräkseni erityisesti kolme seikkaa: että tekisin ratkaisujeni perusteista niin ilmeisiä kuin mahdollista, että järjestäisin käsittelemäni kysymykset systemaattisesti ja että erottaisin selvästi ne asiat, jotka eivät ole samoja, vaikka voisivat siltä näyttää.

[57.] Pidättäydyin muihin keskusteluihin kuuluvista aiheista – esimerkiksi niistä, jotka opettavat, mitä on hyödyllistä tehdä – sillä niillä on oma erityinen tietensä, politiikka. Sitä Aristoteles aivan oikein käsittelee erillisenä niin, ettei sekoita siihen mitään vierasta; toisin on kuitenkin toiminut Bodin, jolla tämä tiede sekoittuu meidän oikeustieteeseemme. Muutamissa kohdissa olen kuitenkin lisännyt maininnan siitä, mikä on hyödyllistä, mutta ohimennen ja erottaakseni sen saman tien selvemmin oikeudenmukaisuuden tutkimuksesta.

[58.] Minulle tekee vääryyttä, jos joku kuvittelee minun ajatelleen yhtäkään meidän aikojemme kiistaa – joko syntyynyttä tai sellaista, jonka voidaan ennakoita olevan syntymässä. Sillä tunnustan aidosti, että kuten matemaatikot tutkivat aineellisista kappaleista irrallisia muotoja, samalla tavoin oikeuden käsittelyssä minä olen irrottanut mieleni kaikista yksittäisistä tosiseikoista.

[59.] Mitä esitystyylisiin tulee, en tahtonut liittää käsiteltävään asiapaljouteen lisäksi sanapaljoutta ja siten herättää vastenmielisyyttä lukijassa, jonka edusta huolehdin. Niinpä olen mahdollisuuksien mukaan noudattanut lyhyttä ja opettajalle sopivaa esitystapaa, jotta julkisia asioita käsittelevillä olisi nähtävissä niin sanotusti yhdellä silmäyksellä sekä se, millaisia kiistoja tapaa syntyä, että se, millaisten periaatteiden avulla ne voidaan ratkaista; kun niistä ollaan perillä, heidän on helppo sovitaa esityksensä aiheena olevan asian mukaiseksi ja laajentaa sitä mielin määrin.

[60.] Toisinaan olen esittänyt antiikin kirjailijoiden sanat sellaisinaan, kun ne ovat vaikuttaneet joko arvovalalla tai verrattomalla viehätysvoimalla lausutuilta. Näin olen tehnyt joskus myös kreikkalaisten kohdalla, etenkin silloin, kun lauseet ovat joko lyhyitä tai sellaisia, etten rohjennut toivoa kykeneväni tavoittamaan niiden suloa latinankielisellä käännöksellä, jonka olen kuitenkin kaikkialla liittänyt mukaan niiden mukavuudeksi, jotka eivät ole oppineet kreikkaa.

[61.] Mutta minkä vapauden minä olenkaan ottanut itselleni muiden näkemysten ja kirjoitusten tuomitsemisessa, rukoilen ja pyydän hartaasti, että kaikki ne, joiden käsiin tämä teos päätyy, ottavat saman vapauden minuun nähden. Niin pian kuin he huomauttavat minun erehtyvän, minä jo seuraan huomauttavia. Ja nyt pääsen jo siihen, että jos olen sanonut tässä jotakin hurskauden, hyvien tapojen, pyhien kirjoitusten, kristillisen kirkon konsensuksen tai minkään totuuden kanssa erimielistä, tulkoon siitä jälleen sanomatonta.

Viitteet & Kirjallisuus

1 Suomennos perustuu alkuteoksen kriittiseen laitokseen: Hugo Grotius, *De iure belli ac pacis libri tres, in quibus ius naturae et gentium item iuris publici praecipua explicantur*. Curavit B. J. A. De Kanter & Van Hettinga Tromp. Editionis anni 1939 quae Lugduni Batavorum in aedibus E. J. Brill emissis est exemplar photomechanice iteratum. Annotationes novas addiderunt R. Feenstra & C. E. Persenaire adiuvantibus E. Arps & De Wilde. Scientia Verlag, Aalen 1993. Grotiuksen omat alaviitteet on merkitty hakasulkeilla [GROTIUS] ja samaten suomentajan lisäykset Grotiuksen viitteisiin ovat hakasulkeissa. Muut alaviitteet ovat suomentajan selityksiä ja niiden tukena paikoin käytettyjä kriittisen laitoksen huomautuksia. Kiitos teoksen suomennokseen saaduista apurahoista Niilo Helanderin Säätiölle ja Suomen Kulttuurirahastolle. Lisäksi erityiskiitos professori Martti Koskenniemelle johdannon

perusteellisesta kommentoinnista ja erittäin asiantuntevista korjauksista. Kiitos myös Anna Ovaskalle, Pii Telakivelle ja Tuukka Tomperille tekstin huolellisesta toimittamisesta.

- 2 Grotius tulkitsee väärin Ciceron tekstikohdan (*Pro Balbo* 15.1), jossa tämä tarkoittaa, että Pompeiuksen tiedot näistä asioista olivat erinomaiset.
- 3 Euripides, *Helena* 922–923. Esitän runosäkeistä ainoastaan proosakäännöksen, ja suomennan Grotiuksen kreikankieliset sitaattit hänen omista latinankielisistä käännöksistään.
- 4 [GROTIUS] Sanat ovat 6. kirjasta [Thukydides 6.85]. Sama ajatus esiintyy 5. kirjassa [tarkka kohta on 5.89], jossa tuohon aikaan hyvin voimakkaat ateenalaiset puhuttelevat meloslaisia näin: ”Päättöksiä, jotka ihmisjärki käsittää oikeudenmukaisiksi, tehdään ainoastaan tasapäisen pakon sanelemissa oloissa; muutoin vahvemmat tekevät, mitä voivat, ja heikommat kärsivät sen.”
- 5 Tacitus, *Annales* 15.1.

- 6 Cicero teoksessa Augustinus, *De civitate Dei* 2.21.
- 7 Ennius teoksessa Gellius, *Noctes Atticae* 20.10.10; vrt. Cicero, *Pro Murena* 30.15.
- 8 Horatius, *Ars poetica* 122.
- 9 Lucanus, *Bellum civile* 1.225. Lucanus panee sanat Rubiconia ylittävän Julius Caesarin suuhun.
- 10 Plutarkhos, *Moralia* 330e = *De Alexandri magni fortuna aut virtute* 1.9.
- 11 Plutarkhos, *Moralia* 202d = *Regum et imperatorum apophthegmata* 84.5; *Marius* 28.2; *Valerius Maximus* 5.2.8. [GROTIUS] Plutarkhoksella Lysandros toteaa yksiteräistä miekkaansa osoittaen [*Moralia* 190e = *Regum et imperatorum apophthegmata* 60.3]: ”Se, joka pitelee tätä, väittelee parhaiten näistä maarajoista.” Caesar samaisella [Plutarkhos, *Caesar* 35.3]: ”Aseilla ja laeilla on omat aikansa.” Seneca, *De beneficiis* 4.38 [oikea kohta on 4.37.2]: ”Sillä välin etenkin sodassa kuninkaat sallivat monia asioita silmänsä ummistaen. Yksi oikeudenmukainen mies ei vedä vertoja niin monilla himoilla aseistautuneille. Kukaan ei voi olla yhtä aikaa hyvä mies ja hyvä sotapäällikkö.”
- 12 [GROTIUS] Plutarkhos esittää tämän Pompeiuksen lausahduksen [Messanan] mamertiineille seuraavasti [*Pompeius* 10.2]: ”Ettekö lakkaa esittämästä lakeja meille miekalla vyöttäytyneille miehille?” Curtius, 9. kirja [tarkka kohta on 9.4.7]: ”Siinä määrin sota kääntää jopa luonnon lait ylösalaisin.”
- 13 Tertullianus, *Adversus Iudaeos* 9.17.
- 14 Terentius, *Eunuchus* 61–63.
- 15 Lactantius, *Divinae institutiones* 5.17.
- 16 Horatius, *Sermones* 1.3.113.
- 17 [GROTIUS] Krysostomos, *In epistulam ad Romanos, Homilia* 31 [oikea kohta on *Homilia* 5]: ”Meillä ihmisillä on luontainen vietti yhteisöön ihmisten kanssa. Miksei, kun eläimilläkin on jokin sellainen keskenään?” Katso samaisen *In epistulam ad Ephesios* 1 [*Homilia* 2], jossa hän opettaa, että luonto on antanut meille hyveen siemenet. Keisari Marcus [Aurelius] Antoninus, mitä suurimmassa määrin filosofi [5.16]: ”Aiemmin selvisi, että olemme syntyneet yhteisöön. Eikö ole selvää, että huonommat ovat olemassa parempien takia, paremmat toinen toistensa vuoksi?”
- 18 [GROTIUS] Vanha sananlasku kuuluu [Varro, *De lingua Latina* 7.31]: ”Koiria ei syö koiranlihää.” Juvenalis [*Saturae* 15.159, 163]: ”Tiikeri tekee nopeasti rauhan tiikerin kanssa: / villipeto pidättäytyy sukulaisuovistaan.” Filonin viidettä käskyä koskeva katkelma [*De decalogo* 114–118] on mainio; lukekoon sen kreikaksi, ken tahtoo. Liitän sen tähän saman tien latinankielisenä käännöksenä, koska se on pidempi: ”Ihmiset, olkaa edes mykkien eläinten jäljittelijöitä! Oppineina ne osaavat korvata saamansa palvelukset vastavuoroisesti. Koirat ovat kotien suojelijoita niin, että ne jopa kuolevat isäntiensä puolesta, jos näitä on kohdannut jokin yhtäkkinen vaara. Ja sanotaan, että ne koirista, jotka saattavat laumoja, kulkevat karjan edellä ja taistelevat kuolemaansa asti säilyttäkseen paimenet vahingoittumattomina. Eikö häpeällisistä asioista häpeällisin ole se, että kiitollisuuden takaisin maksussa koira voittaa ihmisen, kaikkein raivokkain eläin kaikkein lempeimmän? Mutta jos maanpäälliset eläimet eivät opeta meitä tarpeeksi, siirtykäämme lintujen, ilmojen matkaajien luontoon oppiaksemme myös siten sen, mitä meidän täytyy oppia. Vanhat kattohaikarat pysyvät pesissään, liian heikkoina lentämään. Niiden jälkeläiset lentelevät pitkin kaikkia – melkein sanoisin näin – maita ja meriä etsien joka puolelta ravintoa vanhemmilleen. Ikänsä ansiosta vanhemmat nauttivat rauhasta, yltäkylläisyydestä, jopa ylellisyyksistä. Jälkeläiset taas lievitävät matkojensa vaikeuksia tiedollaan uskollisuudestaan ja vastaavalla odotuksella omalta jälkikasvultaan tulevaisuudessa, kun ne itse ovat vanhentuneet, ja niinpä ne maksavat pakollisen velkansa takaisin oikeaan aikaan antaen sen, minkä ovat saaneet. Eiväthän ne voi saada ruokaa keneltäkään muulta elämänsä alussa, kun ne ovat pieniä, eivätkä elämänsä lopussa, kun ne ovat kasvaneet suuriksi. Tämän takia jälkeläiset ovat oppineet huoltamaan vanhempiaan – ei mikään muu kuin luonto opettajanaan – koska niitä itseäänkin huollettiin, kun ne olivat nuoria. Mutta eikö niiden, jotka eivät huolehdi vanhemmistaan ja laiminlyövät näitä, ole tämän kuullessaan syytä peittää kasvonsa
- häpeästä, sillä heidän olisi pitänyt auttaa näitä joko yksinomaan tai ennen kaikkia muita – etenkin kun he niin tehdessään eivät niinkään tarjoaisi mitään kuin maksaisivat velkansa takaisin? Sillä mikään ei ole lapsien omaa kuulumatta ensin heidän vanhemmilleen, jotka joko ovat antaneet sen omastaan tai tarjonneet sen hankkimisedellytykset.” Kyyhkysten poikkeuksellisesta huolenpidosta jälkeläisistään katso Porfyrios, *De abstinentia ab esu animalium* 3 [tarkka kohta on 3.10, 23]. Papukaijakalojen ja piikkimakrillien kumppaneista katso Cassiodorus 11.40 [tarkka viite on *Variae* 11.40.8].
- 19 Plutarkhos, *Moralia* 608d = *Consolatio ad uxorem* 2.
- 20 [GROTIUS] Marcus [Aurelius] Antoninus, 9. kirja [tarkka kohta on 9.42]: ”Ihminen on syntynyt tekemään hyvää toisille.” Samoin [9.9]: ”Helpommin löytyisi jotakin maanpäällistä, joka ei tukeudu maahan, kuin ihmisuudesta irrallinen ihminen.” 10. kirja [tarkka kohta on 10.2]: ”Järkeä käyttävä kaipaa välttämättä myös yhteisöä.” Niketas Khoniates [*De Isaacio Angelo* 3.8]: ”Luonto on kaivertanut ja istuttanut meihin yhteisymmärryksen sukulaisuutemme kanssa.” Lisäksi Augustinus, *De doctrina Christiana* 3.14 [oikea kohta on 3.22].
- 21 [GROTIUS] Seneca, *De beneficiis* 4.18: ”Jotta ymmärtäisit, että kiitollisuudentunne on sinänsä tavoiteltavaa, kiittäämättömyys on sinänsä vältettävä asia, koska mikään ei hajota ja riko ihmiskunnan sopusointua yhtäläisesti kuin tämä pahe. Sillä miten muuten olemme turvattuja kuin siten, että vastavuoroiset palvelukset auttavat meitä? Elämämme on varustetumpi ja suojatumpi yhtäkkisiä hyökkäyksiä vastaan vain tämän yhden kautta: palvelusten vaihdon. Jätä meidät yksin ja mitä olemme? Eläinten saalista ja uhreja sekä mitä halvinta ja helpointa verenvuodattusta. Sillä muilla eläimillä on tarpeeksi voimaa omasta itsestään huolehtimiseen. Niille, jotka syntyvät vaelteleviksi ja yksinäistä elämää viettäväksi, on annettu aseet: ihmistä ympäröi heikkous; kynsien tai hampaiden voima ei tee hänestä muiden pelkäämää... [Jumala] on antanut kaksi asiaa, jotka tekevät tästä muiden armoilla olevasta olennotta kaikkein vahvimman: järjen ja yhteisön. Niinpä olento, joka ei veräisi vertoja yhdellekään, jos hänet jätettiin yksin, hallitsee kaikkea. Yhteisö on tehnyt kaikista eläimistä hänen omaisuuttaan; yhteisö on lähettänyt maalle syntyneen olennon luonnon toiseen valtakuntaan ja käsenyt hänen hallita myös merellä; se on padonnut tautien raivon, tarjonnut tukea vanhuuteen, antanut lohtua surua vastaan; se tekee meistä rohkeita, se sopii kutsua apuun onnetarta vastaan. Tuhoa se ja rikot ihmiskunnan kykyiden, joka ylläpitää sen elämää. Mutta se tuhoutuu, jos todistat, ettei kiittä-mättömyys ole sinänsä vältettävä asia.”
- 22 [GROTIUS] Porfyrios, *De abstinentia ab esu animalium* 3 [tarkka kohta on 3.26]: ”Oikeudenmukaisuus on siinä, että pidättäydytään toisten omasta eikä vahingoiteta viattomia.”
- 23 [GROTIUS] Tätä asiaa käsittelee Ambrosius, *De officiis [ministerium]* 1 [tarkka kohta on 1.30].
- 24 [GROTIUS] Niinpä Marcus [Aurelius] Antoninus toteaa tuomarille 9. kirjassa [tarkka kohta on 9.1]: ”Se, joka toimii epäoikeudenmukaisesti, on jumalaton.”
- 25 [GROTIUS] Krysostomos, *In epistulam I ad Corinthios* 11:3 [*Homilia* 26]: ”Kun puhun luonnosta, tarkoitan Jumalaa, sillä hän on luonnon luoja.” Khryssippos, *De diis* 3 [oikea viite on Khryssippos teoksessa Plutarkhos, *Moralia* 1035c = *De Stoicorum repugnantiis* 9 = *Stoicorum veterum fragmenta* 3.326]: ”Ei voida löytää muuta oikeuden alkua tai alkuperää kuin Jupiter ja koko luonto. Alku on tosiaan johdettava siitä, kun keskustellaan hyvästä ja pahasta.”
- 26 [GROTIUS] Ellei ehkä paremmin mykistymisen kautta: kuten sanasta *ossum* tuli *os*, siten sanasta *iussum* tuli *ius*; ja genetiivistä *iusis* tuli myöhemmin *iuris*, kuten sanasta *Papirii* tuli *Papirii* – mistä katso Cicero, *Epistulae ad familiares* 9.21 [tarkka kohta on 9.21.2].
- 27 Barbeyracin lisäämä sana *male* (”huonosti”) on tässä turha, kuten Tydeman osoittaa vuoden 1773 painoksen esipuheessaan.
- 28 Grotius kirjoittaa nimen väärin; *Digestassa* mainittu nimi on Florus. [GROTIUS] *Digesta, De iustitia et iure*, laki *Ut vim* [tarkka kohta on 1.1.3].
- 29 [GROTIUS] Hierokles kommentoیدessaan [Pythagoraan] kultaisia säkeitä [Grotius muistaa väärin; oikea viite on Hierokles

- teoksessa Stobaios 25.53]: ”Maanpäälliset jumalat.” Filon, *De decalogo* [120]: ”Näkyvät jumalat, jotka jäljittelevät luontaista Jumalaa antamalla elämän.” Hieronymukselle Jumalan jälkeen seuraava liitto (*Epistola* 92 [oikea kohta on 117.2]). Platonille vanhemmat ovat jumalankuvia (*Leges* 11 [oikea kohta on 931d]). Aristoteleen mukaan vanhempia on kunnioitettava niin kuin jumaliakin (*Ethica Nichomachea* 9.2 [oikea kohta on 1165a24]).
- 30 [GROTIUS] [Horatius, *Sermones* 1.3.98.] Acro, tai kuka tämä Horatiuksen muinainen tulkitsija onkaan, kommentoi tätä kohtaa [Pseudacron, *Scholia in Horatium vetustiora*]: ”Sotii stoalaisten neuvoja vastaan. Tahtoo osoittaa, että oikeus ei ole luonnollista vaan hyödystä syntynyttä.” Tätä näkemystä vastaan katso, mitä Augustinus esittää (*De doctrina Christiana* 3.14 [oikea kohta on 3.22]).
- 31 [GROTIUS] Marcus [Aurelius] Antoninus käyttää asianmukaisesti juuri tätä vertausta 9. kirjassaan [tarkka kohta on 9.23]: ”Jokainen tekosi, joka ei huomioi yhteisön päämäärää joko läheisesti tai kaukaisesti, hajottaa elämänsä eikä salli sen olla yhtenäistä vaan on aivan yhtä kapinallinen kuin ihminen, joka muodostaa yhteiskunnassa puolueen aivan yksinään.” Edelleen 11. kirjassa [tarkka kohta on 11.8]: ”Yhdestä ihmisestä erotettu ihminen ei voi olla olematta erotettu myös koko ihmisuudesta.” Epäilemättä, kuten [Marcus Aurelius] Antoninus samaa tarkoittaen sanoo [6.54], yksittäistä mehiliäistä hyödyttää sama kuin koko parvea.
- 32 Horatius, *Sermones* 1.3.111.
- 33 Platon, *Res publica* 358e–359b; *Gorgias* 483b–484a.
- 34 Solon, fragmentti 36.14 Bergk = Plutarkhos, *Solon* 15.2. [GROTIUS] Ovidius [*Metamorphoses* 8.59]: ”Hän on vahva sekä oikeudeltaan että oikeuttaan tukevilta aseiltaan.”
- 35 Platon, *Gorgias* 524d–525a.
- 36 [GROTIUS] [Aristoteles teoksessa Stobaios 10.49; vrt. Platon, *Res publica* 351c–d; Cicero, *De officiis* 2.40.] Krysostomos, *In epistulam ad Ephesios* 4 [*Homilia* 9]: ”Mutta miten, joku kysyy, rosvoit sitten elävät rauhassa? ja milloin? Kerro, pyydän.” Tietysti silloin, kun he eivät toimi niin kuin rosvoit. Sillä jos he eivät säilytä oikeudenmukaisuuden sääntöjä saalista jakaessaan eivätkä suorita jakoa tasapuolisesti, näet heidänkin sorkeutuvan keskinäisiin riitoihin ja taisteluihin.” Esitettyään Pyrrhoksen sanat, että tämä jättäisi kuningaskuntansa sille pojalleen, jonka miekasta tulisi terävin, Plutarkhos toteaa [*Pyrrhus* 9.2], että tämä ei ole mitään muuta kuin se, mitä Euripides sanoo näytelmässään *Foinikian naiset* [*Phoenissae* 68]: ”Että he jakaisivat talon verenjanoisella miekalla.” Plutarkhos lisää myös mainion huudahduksen: ”Niin epäsosiaalisia ja eläimellisiä on halu saada enemmän kuin omansa!” Cicero, *Epistulae ad familiares* 11.16 [oikea kohta on 9.16.3]: ”Kaikki on epävarmaa, kun oikeudesta on luovuttu.” Polybios 4 [tarkka kohta on 4.29.4]: ”Sillä roistojen ja ryöväreiden yksityisetkin yhteisöt tapaavat tuhoutua etenkin tällä tavalla, kun he eivät säilytä oikeutta keskenään, ja lyhyesti sanottuna, kun heidän keskinäinen luottamuksensa häviää.”
- 37 Cicero, *De officiis* 1.159.
- 38 [GROTIUS] [Aristoteles, *Politica* 1324b35.] Samoin Plutarkhos, *Agésilau* [37.6]: ”Lakedaimonilaiset, jotka sijoittavat kunniallisen tärkeimmän osan oman isänmaansa hyötyyn, eivät tunne eivätkä opi muuta lakia kuin sen, minkä uskovat voivan lisätä Spartan kunniaa.” Thukydidēs kertoo ateenalaisten näkemyksiä samaisista lakedaimonilaisista 5. kirjassaan [tarkka kohta on 5.105]: ”Mitä tulee heihin itseensä keskuudessaan ja siviilioikeuteen, he noudattavat hyvettä mitä suurimmassa määrin. Mutta liittyen siihen, millaisia he ovat muita kohtaan, voitaisiin sanoa paljon. Asian voisi tosin selittää lyhyesti sanomalla, että he pitävät kunniallisena sitä, mikä on miellyttävää, ja oikeudenmukaisena sitä, mikä hyödyllistä.”
- 39 Plutarkhos, *Moralia* 204a = *Regum et imperatorum apophthegmata* 89.8: ”Kun parthialaisten kuningas Fraates lähetti Pompeiukselle sanan vaatien oikeutta asettaa rajansa Eufratjoelle, Pompeius vastasi roomalaisten asettavan oikeudenmukaisuuden rajakseen parthialaisia vastaan.” Vrt. Plutarkhos, *Pompeius* 33.6. Plutarkhos, *Moralia* 210e = *Apophthegmata Laconica* 2.28: ”Kun häneltä [Agēsilaokselta] kysyttiin, miten kauas Spartan rajat ulottuivat,
- hän vastasi keihästään heiluttaen: ”Niin kauas kuin tämä ylittää.” Vrt. Plutarkhos, *Moralia* 218f = *Apophthegmata Laconica* 20.2, jossa samat sanat pannaan Agēsilaoksen pojan, Arkhidamoksen suuhun.
- 40 [GROTIUS] Kun Agēsilaos kuuli persialaisten kuningasta nimitettävän suureksi, hän kysyi: ”Miten hän voi olla minua suurempi, ellei hän ole oikeudenmukaisempi?” Tämä löytyy Plutarkhokselta [*Moralia* 213c = *Apophthegmata Laconica* 2.62–63].
- 41 Cicero, *De officiis* 1.62.
- 42 Themistios, *Orationes* 10, 132b–c. [GROTIUS] Kaikkein parhaiten asian ilmaisee Marcus [Aurelius] Antoninus [6.44]: ”Antoninuksena kaupunkini ja isänmaani on Rooma, ihmisenä koko maailma.” Porfyrios, *De abstinentia ab esu animalium* 3 [tarkka kohta on 3.27]: ”Se, jota järki johtaa, säilyttää epäitsekkytensä kansalaisiaan kohtaan – tai paremminkin jopa ulkomaalaisia ja keitä tahansa ihmisiä kohtaan – ja mitä enemmän hän osoittaa järkeä sitä jumalallisempi hän on.”
- 43 [GROTIUS] Muinaisen runoilijan tätä koskeva säe on seuraava [vrt. merkitykseltään sama mutta sanamuodoltaan hivenen poikkeava Kallimakhos, *Aetia*, fragmentti 4]: ”Koko saari huokaili Minoksen ikeen painamana.” Katso tästä säkeestä Kyrillos Aleksandrialainen, *Contra Iulianum apostatam* 6.
- 44 Demosthenes, *De Chersoneso* 29.
- 45 Vrt. Cicero, *Pro Milone* 4.11.
- 46 [GROTIUS] Niinpä kun kuningas Alfonsoilta kysyttiin, oliko hän enemmän velkaa kirjoille vai aseille, hän vastasi oppineensa sekä aseiden käytön että aseita koskevat lait kirjoista. Plutarkhos [*Camillus* 10.4]: ”Hyvien ihmisten parissa myös sodalla on jonkinlaiset lait, eikä voittoa pidä tavoitella niin, ettei pahoista ja jumalattomista teoista seuraavaa hyötyä vältetä.”
- 47 Dion Khrystostomos, *Orationes* 76.5.
- 48 Livius 1.32.12.
- 49 Varro, *De vita populi Romani*, fragmentti 75 = Nonius 529M.
- 50 Livius 5.27.6.
- 51 Livius 30.16.9. Kyseessä on Publius Cornelius Scipio Africanus. Näkemys on Liviuksen itsensä (5.27.6).
- 52 Seneca, *Epistulae* 120.6.
- 54 [GROTIUS] Pompeius sanoo hyvin Appianoksella [*Bellum civile* 2.51]: ”Meidän täytyy uskoa jumaliin ja sodan oikeuteen, sillä siihen on ryhdytty kunniallisesta ja oikeudenmukaisesta pyrkimyksestä turvata isänmaan asema.” Cassius samoin Appianoksella [*Bellum civile* 4.97]: ”Sodassa paras toivo on oman asian oikeus.” Josefus, *Antiquitates Iudaicae* 15 [tarkka kohta on 15.5.3]: ”Jumala on sen kanssa, jonka rinnalla oikeus seisoo.” Prokopioksesta löytyy monia tämäläisiä näkemyksiä, kuten esimerkiksi Belisariuksen matkallaan Afrikkaan pitämästä puheesta, jossa tämä sanoo muun muassa näin [*Bella* 3.12.21]: ”Rohkeus ei suo voittoa, ellei sillä ole kansasotilaanaan oikeudenmukaisuutta.” Samoin toisessa puheessa ennen taistelua vähän matkan päässä Karthagosta [*Bella* 3.19.5–69]. Ja langobardien puheesta herulleille löytyvät nämä sanat, joita olemme kylläkin korjanneet [*Bella* 6.14.16]: ”Kutsumme todistajaksemme Jumalan, jonka voiman pieninkin osa vetää vertoja kaikille ihmisvoimille; sodan syytä harkiten hän – kuten on luultavaa – suo taistelulle kummankin osapuolen ansaitseman päätöksen.” Pian seurannut ihmeellinen tapahtuma todisti nämä sanat. Edelleen samaisella kirjoittajalla Totila sanoo gooteille näin [*Bella* 7.8.24]: ”Ei ole mahdollista, korostan, on mahdollista, että väkivaltaa ja epäoikeudenmukaisuutta harjoittava saavuttaisi kunniaa taistelemalla, vaan kunkin osaksi tulee hänen elämäntapansa mukainen sotaonni.” Pian Rooman valtauksen jälkeen Totila pitää toisen samaa aihetta koskevan puheen [*Bella* 7.21.7–11]. Agathias taas kirjoittaa 2. kirjassaan [tarkka kohta on *Historiae* 2.1]: ”Epäoikeudenmukaisuus ja Jumalan sivuuttaminen ovat aina vältettäviä ja haitallisia asioita, mutta etenkin taistelussa sotatoimista päätettäessä.” Hän todistaa sen toisaalla [*Historiae* 2.10] Dareioksen, Kserkseen ja ateenalaisten Sisilian sotaretken kuuluisilla esimerkeillä. Jos haluat, katso myös Crispinuksen puhe Herodianoksella 8 [tarkka kohta on 8.3.4–7]. Thukydidēs kertoo 7. kirjassaan [tarkka kohta on 7.18], että lakedaimonilaiset hyväksyivät tappionsa Pyloksessa ja muualla omaksi syykseen, koska

- olivat kieltäytyneet hyväksymästä välimiesmenettelyä, vaikka heidät oli siihen haastettu; mutta myöhemmin, kun ateenaalaiset monia häpeällisiä rikoksia tehtyään olivat kieltäytyneet välimiesmenettelystä, lakedaimonilaiset saivat sen johdosta takaisin toivon paremmasta menestyksestä.
- 55 Propertius, *Elegiae* 4.6.51.
- 56 Euripides, *Erechtheus* fragmentti 353 Nauck = Stobaios 13.13.
- 57 Lucanus, *Bellum civile* 7.349; vrt. Menandros, tunnistamattomat vähäisemmät fragmentit 572 K Allison.
- 58 Vrt. Tacitus, *Historiae* 1.83.
- 59 [GROTIUS] Tertullianus, *De resurrectione carnis* [16.8]: ”Miekkä, joka sodan seurauksena on veren ’hyvin’ tahrима ja ihmisiä ’paremmin’ murhaava.”
- 60 Ioannes Ferus (1497–1554), saksalainen fransiskaani. Erasmus Rotterodamus (Rotterdamilainen) (1466–1536), alankomaalainen humanisti, filosofi ja teologi.
- 61 Grotius oli toiminut julkisasiamiehenä (engl. *Advocate General*) ja Rotterdamin pormestarina (engl. *Pensionary*).
- 62 Johdanto 1.
- 63 Aristoteles ei tiettävästi kirjoittanut tämännimistä teosta. Grotiuksen lähde on Ammonius, *De adfinium vocabularium differentia* 98, s.v. *Nees*, jossa lukee *polemon* (sodan). Oikein olisi kuitenkin *poleon* (kaupunkien). Vrt. Harpokration, s.v. *Drumos*; Diogenes Laertios 5.22–27.
- 64 Fetiaalit oli kaksikymmenjäseninen ylhäinen pappiskollegio, joka huolehti Rooman valtion sopimusten vahvistamiseen sekä sodan ja rauhnan julistukseen liittyvistä uskonnollisista menoista. Cicero, *De officiis* 1.36: ”Sodassa noudatettava oikeamielisyys on määritelty mitä pyhimmin Rooman kansan fetiaalioikeudessa. Siitä käy ilmi, että vain sellaisella sodalla on oikeus puolellaan, jota on edeltänyt hyvitysvaatimus tai joka on etukäteen annettu tiedoksi ja julistettu” (suom. Marja Itkonen-Kaila). Ks. myös tämä teos 2.23.4; 2.23.8.2.
- 65 [GROTIUS] Lisää näihin Juan de Cartagena [Ioannes de Carthagea (1563–1618), espanjalainen teologi, kirjoitti teoksen *Propugnaculum catholicum de iure belli Romani Pontificis adversus Ecclesiae iura violantes*], jonka kirja ilmestyi Roomassa vuonna 1609.
- 66 Franciscus de Victoria (n. 1492–1546), espanjalainen kansainvälisen oikeuden puolesta puhunut dominikaanifilosofi, kirjoitti teoksen *De Indis sive de iure belli* (s.a.). Henricus de Gorychum (n. 1378–1431), alankomaalainen teologi, kirjoitti teoksen *Tractatus de iusto bello* (s.a.). Wilhelmus Mathie, alankomaalainen teologi, kirjoitti teoksen *Libellus de bello iusto et licito* (1514). Ioannes Lupus (1440–1496), espanjalainen kanoninen oikeusoppinut, kirjoitti teoksen *Tractatus de bello et bellatoribus* (s.a.). Franciscus Arias (de Valderas), espanjalainen juristi, kirjoitti teoksen *De bello et eius iustitia* (1533). Ioannes de Lignano (n. 1320–1383), italialainen kanoninen oikeusoppinut, kirjoitti teoksen *Tractatus de bello* (s.a.). Martinus (Garatus) Laudensis, 1400-luvulla vaikuttanut italialainen juristi, kirjoitti teoksen *Tractatus de bello* (s.a.).
- 67 Petrus Faber (Pierre du Faur de Saint-Jorry) (n. 1532–1600), ranskalainen juristi. Balthazar Ayala (1548–1584), espanjalainen juristi, kirjoitti teoksen *De iure et officiis bellicis et disciplina militari* (s.a.). Albericus Gentilis (1552–1608), italialainen protestanttinen juristi, kirjoitti teoksen *De iure belli* (s.a.).
- 68 Euripides, *Phoenissae* 494–496. [GROTIUS] Samainen Euripides [*Andromache* 243–244] panee ensin Hermionen sanomaan: ”Tässä kaupungissa ei eletä barbaarien tapaan”, ja sitten Andromakhen vastaamaan tälle seuraavasti: ”Se, mikä on häpeällistä heille, ei ole viasta vapaata täälläkään.”
- 69 [GROTIUS] Miksei, kun [keisari] Severus Alexander luki jatkuvasti Ciceron teoksia *De republica* ja *De officiis* [vrt. Aelius Lampridius?], *Severus Alexander* 30, teoksessa *Historia Augusta*?
70 Ks. esim. 3.27.6–7.
71 Johdanto 9–10.
72 Antiikin filosofikoulukunnista etenkin skeptikot Karneades etunenässä olivat tätä mieltä. Ks. esim. Cicero, *Lucullus* 99. Suom.
- Antti T. Oikarinen. Teoksessa Malin Grahn-Wilder (toim.), *Skeptisismi, Epäilyn ja etsimisen filosofia*. Gaudeamus, Helsinki 2016.
73 [GROTIUS] Sanat ovat Lactantiukselta (*Divinae institutiones* 6.9 [oikea kohta on 7.7.4]). Justinos [Marttyyri], *Apologia prima* [oikea viite on *Apologia secunda* 13]: ”Ei siksi, että Platonin opit olisivat kokonaan erilaisia kuin Kristuksen opit, vaan siksi, etteivät ne myöskään kokonaan sovi yhteen, kuten eivät muidenkaan opit, esimerkiksi stoalaisten, runoilijoiden ja historiantkirjoittajien. Sillä heistä jokainen on heihin istutetun järjen ansiosta puhunut oikein samassa suhteessa kuin he ovat osittain nähneet sen, mikä on järjenmukaista.” Tertullianus sanoo [*De anima* 20], että ”Seneca on usein meikäläinen”, mutta muistuttaen heti meitä siitä [*Adversus Iudaeos* 9.27], että kukaan muu ihminen kuin Kristus ei ole pystynyt tavoittamaan hengellisten todisteiden kokonaisuutta. Augustinus, *Epistolae* 202 [oikea kohta on 91.3]: ”Niitä tapoja, joita Cicero ja muut filosofit suosittelivat, opetetaan ja opiskellaan kirkoissa, jotka kasvavat koko maanpiirissä.” Jos sinulla on aikaa, katso tämän kohdan lisäksi samaisen Augustinuksen näkemys platonisteista, joiden hän sanoo muutamien harvojen seikkojen muuttamisen jälkeen olevan kristittyjä (*Epistolae* 61 [oikea kohta on 118.21]; *De vera religione* 3; *Confessiones* 7.9; 8.2). [Ks. myös Klemens Aleksandrialainen, *Stromata* 1.7.]
74 [GROTIUS] Lactantius käsittelee tätä laajalti (*Divinae institutiones* 6.15–17). Cassiodorus [oikea viite on Cassiodoruksen nimiin virheellisesti pantu Petrus Blesensis, *De charitate Dei et proximi* 49] sanoo, että hyödyllistä tai haitallista ei ole tunteiden (*affectibus*) liikuttamaksi tuleminen vaan niiden mukaisesti liikkuminen.
75 Aristoteles, *Ethica Nichomachea* 1107a4–5.
76 Tai: ulkoa tulevan vian (*adventitium vitium*). Vrt. Aristoteles, *Ethica Nichomachea* 1131b15–20, 1138a30–35.
77 Aristoteles, *Ethica Nichomachea* 1130a20–1130b.
78 [GROTIUS] Agathias kirjoittaa 5. kirjassaan [tarkka kohta on *Historiae* 5.18] Belisariuksen puheessa: ”Sielunliikkeistä kokonaan ja teeskentelemättä on tartuttava niihin, joiden kohdalla se, mikä on velvollisuudenmukaista ja valitsemisen arvoista, havaitaan puhtaaksi ja vilpittömäksi. Mutta niitä sielunliikkeitä, joiden kohdalla sattuu, että ne pyrkivät ja taipuvat pahaan, ei pidä käyttää hyväkseen kaikin tavoin vaan vain siinä määrin kuin ne ovat hyödyllisiä. Järkevyys on puhdas ja lahjomaton hyve – kukapa kiittäisi tätä. Vihassa kiitettävää on se, mikä on aktiivivaa, ja vältettävää ja vahingollista se, mikä ylittää kohtuuden.”
79 Gellius, *Noctes Atticae* 4.9.14.
80 Lactantius, *Divinae institutiones* 6.16.
81 Johdanto 40.
82 Tässä tarkoitetaan *Vanhaa testamenttia* ja *Uutta testamenttia*.
83 Jotkut anabaptistit ajattelivat näin. Tässäkin viitataan *Uuteen ja Vanhaan testamenttiin*.
84 [GROTIUS] Näin ajattelee Cassianus, *Institutiones divinarum Scripturarum* [oikea lähde on Cassiodorus, *Institutiones divinarum et saecularium litterarum*, praefatio].
85 Innerius Bononiensis (n. 1050–n. 1130), italialainen juristi, keskiaikaisen roomalaisen oikeuden tradition ja niin sanottujen glossaattorien isä. Accursius de Impruneta (1182–1263), italialainen juristi ja maineikas glossaattori. Hänet sekoitetaan usein poikaansa Franciscus Accursiukseen (1225–1293), joka oli niin ikään juristi. Bartolus de Saxoferrato (1314–1357), italialainen lakitieteen professori.
86 3.7, 9.
87 Didacus Covarruvias (Diego de Covarrubias y Leyva) (1512–1577), espanjalainen juristi ja Segovian piispa. Fernandus Vasquius Menchacensis (Fernando Vázquez de Menchaca) (1512–1569), espanjalainen juristi ja humanisti.
88 Ioannes Bodinus (Jean Bodin) (1530–1596), ranskalainen filosofi ja lakitieteen professori, kirjoitti teoksen *De republica libri sex* (1586). Franciscus Hotmannus (François Hotman) (1524–1590), ranskalainen protestanttinen juristi, kirjoitti teoksen *Quaestionum illustrium liber* (1573).